

Tizenegy-tizenkilenc, huszonegy-huszonkilenc szláv tükörszó?

E számnevek szerkezetével, esetleges szláv mintára történt kialakulásával Kiss Lajos (1976. 186—191) foglalkozott tüzetesebben. Eszerint Simonyi Zsigmond (1907. 246) figyelt föl először a párhuzamra, pontosabban nem a szláv, hanem a román és albán számneveknek a magyarral azonos szerkezetére. K. Sandfeld (1930. 148) Simonyitól függetlenül keres szláv mintát a szóban forgó magyar számnevek keletkezésében. Ez a nézet azóta gyökeret vert a szlavista és balkanista szakirodalomban. Főként Günter Reichenkron (1958) vizsgálta meg alaposabban a szláv hatás lehetőségét, és újabb oldalról boncolgatta a régi és a felmerülhető érveket, ellenérveket. Anélkül hogy lényegesen több adattal vagy érveléssel járultak volna hozzá Reichenkron tanulmányához, R. Večerka (1970) és H. W. Schaller (1975. 150—151) tényként fogadják el e magyar számnevek szláv eredetű szerkezetét.

A szláv hatás hívei rámutatnak, hogy a *tizen-*, *huszon-*-alakok pontos másai a szláv számneveknek tizenegy és tizenkilenc közt, mégpedig az ószláv nyelvemlékekben adatolható eredeti (ósszláv) alakjuknak: *jedînz na desęte* 'tizenegy', *dva/dve na desęte*, 'tizenkettő' stb., tehát szó szerint: egy a tízen, kettő a tízen. . . Ami a huszonegytől huszonkilencig terjedő alakokat illeti, a szlávban nem találunk rá modellt, mert húszon felül a tízesek és az utánuk következő egyesek az előbbiekhöz képest fordított sorrendben jelöletlenül vannak összetéve, mint a magyar számnevek harmincon felül, ám az aruménban hasonló határozós (locativus) szerkezet áll 21—29 között, sőt ógörög nyelvjárásokban szintén kimutathatók hasonló alakok. E távolabbi mintákra való hivatkozáskor azonban egyik szerző sem lát közvetlen összefüggést a szóban forgó nyelvek közt, csupán analógiás továbbfejlődést. Különbösen a román párhuzamról nem ejtenek szót a *tizen-* vonatkozásában sem: ennek nyilvánvaló oka abban rejlik, hogy a magyart érő román hatás kronológiai és művelődéstörténeti okokból kizárható. Kiss Lajos maga óvatos véleményt nyilvánít a szláv hatásról (190), lehetőségét nem zárja ki, de a 21—29 közti elterjedését semmiképp sem látja tisztázottnak.

Nézetem szerint ez utóbbi számnevek, noha részletei tisztázatlanok, a legkevesebb nehézséget okoznak a magyarázat során, az analógiás úton való továbbterjedés kielégítőnek látszik, akár eredeti, akár idegen mintára jött létre a szerkezet a 11—19 közti számnevekben. Ezzel szemben nem látom megbízhatóknak az idegen, szláv vagy egyéb hatást, s úgy vélem, hogy a szerkezet kialakulása spontán fejlődéssel is alátámasztható.

A szláv hatás szószólói és Kiss Lajos is rámutatnak, hogy a balkáni nyelveken kívül hasonló, prepozíciós számnevek fordulnak elő több más, egymástól távolabbi indogermán nyelvekben, így a lettben (*viēnpadsmīt* 'tizenegy', *pa*

'-on, -en, -ön, át stb.'). a keltában (középkymri *un ar dec* 'tizenegy', *ar* '-ra, -re, -hoz, -hez, -höz'), az örményben és a tokháriiban. Már ógörög példákról szó volt az imént. Reichenkron (1958. 164—166) abból a tényből, hogy a szabályos jelöletlen összetételek mellett a *μετά, πρόσ* és *ἐπί* prepozíciós számnevek (főleg 11—19 közt) inkább Észak-Görögországból valók, macedon-illír-trák gócot vél fölfedezni, ahonnan a görög másodlagos alakváltozatok erednek. Szerzőnk a locativusszal kifejezett számnévi alakokat tehát indogermán sajátjának tartja, amelyek több kultúrkörben (balkáni, orosz—lengyel—lett) teljesedtek ki (174). Reichenkorn nem állítja kifejezetten, de gondolatmenetéből következik, hogy e számnévi szerkezetet jellegzetes indoeurópai ismérvnek tartja. Kiss Lajos (190) már határozottabban utal erre. De tovább megy a magyaron, és igen helyesen szemrevételezi a finnugor nyelvek számneveit is (189—190), ám arra a következtetésre jut, hogy e számnevek képzése nem történik egységes módon, és nem lehet a magyar számnévi alakokkal párhuzamba állítható finnugor nyelvi számneveket kimutatni. Valóban, mint hangsúlyozza, a finn *pkšitoista* 'tizenegy' értelme: 'egy amásodik tízből', a zürjén 'tizenegy' *das öti(kd)* *yedig* 'tíz + egy'; ami a magyarral közelebről rokon osztyjákat illeti, a tizenegy nyelvi jele *ǣx̄æt'io-η*, vagyis 'egyhez tíz', ami szerinte inkább a kelta számnevekhez volna hasonlítható, csak fordított szórenddel.

Mindenekelőtt vizsgáljuk felül, hogy valóban csak az indogermán és magyar nyelvben van-e meg ilyen locativusszal kifejezett számnév. Mindjárt látni fogjuk, hogy nem ez a helyzet.

A számneveket az általános nyelvészet, az univerzálíák szempontjából két mű tekinti át, J. H. Greenberg (1978) és C. Hagège (1982. 91—93). Greenberg (265) az 'upon' ('-on, -en, -ön, fölött') szerkezetre az óslávon kívül a közép-szudáni logbara példájára mutat rá: *moodri dri-ni alo* 'tíz rajta (szó szerint: a fején) egy' és az Andok környéki araukani nyelvre kétféle szórenddel (277): *mari qiñe* 'tíz, egy', *quiña huente mari* 'egy rajta tízen' = 11.

Hagège pedig az előforduló szerkezeteket — szintén kevés példával ilusztrálva — az alábbi típusokba sorolja: 1) összeadásos (jelöletlen és kötőszóval, patikulával, pre- és posztpozícióval jelölt altípusok szerinti) szerkezetek, 2) kivonásos (különbféle jelölt altípusokkal); ide tartoznék a finn 11—19 közti rendszer, 3) irányuló típus (protraction); Hagège a vogul példáját említi meg a 20—29 közti számnevekre nézve; és 4) szorzásos típus. Hagège első, összeadásos típusában példaként meg vannak említve az -on, -en, -ön (sur) prepozícióval szerkesztett indogermán (orosz, román, lett, albán), a szudáni logbara és más nyelvek számnevei, a magyaré nem.

Hadd toldjam meg az összeadásos típus eseteit még néhány, Európán kívüli nyelv számneveivel, amelyekben a képzésmód a 'felett, -on, -en, -ön' jelentésű affixummal, pre- vagy posztpozícióval történik.

A. Meillet—M. Cohen (1952) kézikönyvéből idézem a melanéziai (Leepers Island) nyelvek egyikének szerkezetét (686): *sañarulu domagi gairue* 'tíz fölötté kettő' (*dix au-dessus deux*) = 12, valamint az észak-amerikai athabaszok családba tartozó csipeva 11 számnevet (1183): *ñilágáöc'attäl* 'egy hagyva fölötté' (un *laissé dessus*), ti. 'tíz fölött'.

Afrikából tallózva az alábbi eseteket említem meg. Ugyancsak Szudánban, sőt a logbara viszonylagos közelségében, de vele bizonyosan nem rokon vagy csak távolabbról rokon nilusi acsoli nyelv egyesei húszon felül is a 'fölött, -on, -en, -ön' (upon) jelentésű *wie* prepozíció hozzáadásával képződnek, amely olykor el is marad (J. P. Crazzolaro 1955. 61—62): *ápàar wie ácéél* 'tizenegy',

pyeè àryjò wìe àryjò 'huszonkettő', *pyeè àbiceèl wìe àbòòrò* 'hatvannyolc' stb. A nilusi nyelvek közül a sillukban is fellelhető hasonló szerkezet, a *wije* vagy *wid* prepozíció — az acsoli *wìe* megfelelője — világosabban mutatja a szócska 'fej' alapjelentését (B. Kohlen 1933. 52): *pyaro wije da akyel* vagy *pyar wid akyel* 'tizenegy'. Szudántól messze, Zaire állam Kisangani tartományában honos a mamvu nyelv. A. Vorbichler (1971. 231–232) nyelvtanában a tizen- és a huszon- számnevek szintén a 'fölött, -on, -en, -ön' szócska hozzáadásával jelzik az egyeseket *mìnì iju-nì qa relì* 'tizenegy' (zehn, darüber ist eines), *múdo relì* 'hús, egy ember', *múdo ngburú relì iju-nì qa relì* 'huszonegy, egy egész ember, fölötte egy' (ein ganzer Mensch, darüber ist eines) stb. A szerző hangsúlyozza, hogy adatközlői nem tudtak egyértelmű adatokat szolgáltatni a 16, 17, 18 és 19-es számnevekre, és körülírt kifejezéseket is használtak ezekre és még más számnevekre, pl. *qarú qòdè* (vagy *qingo*) *relì* szintén jelent tizenegyet, szó szerint: a láb megragad egyet (der Fuß ergreift eines).

Láthatjuk e néhány példából, hogy a 'fölött, -on, -en, -ön' viszonyító elemmel kifejezett számnévi szerkezetek a világ minden táján, egymással rokon és egymással nem rokon nyelvekben előtűnnek. Greenberg hangsúlyozza, hogy ez a típus, ha ritkábban is, mint a jelölt vagy jelöletlen összeadási szerkezetek (ő Hagège-től eltérően csak az 'és' kötőszós típust sorolja ide), de mindenütt előfordulnak (, . . . less popular, but is still widespread', 1978. 265).

A távoli analógiákon és univerzáliákon innen felül kell vizsgálnunk, vajon a magyar 11–19 és 21–29 nem lehet-e folytatása az uráli alapnyelvnek. Hagège rendszerében a balkáni és a magyar egyaránt az összeadási típusba kerül, míg a finn a kivonásosba, a vogul az irányuló típusba. Kiss Lajos csak a finn, zürjén és osztják számnevek különbségét emeli ki, a többi rokon nyelvről nem tesz említést. Ámde a zürjén szerkezet jelöletlen összeadás, és ez arra a feltevésre készíthető, hogy eredetileg más szerkezettel fejezték ki a tízesek és egyesek viszonyát, amely később egyszerűsödött. Ezt nyelvtörténeti adatokkal bizonyítani nem tudjuk, de általános nyelvészeti hipotézisként ne vessük el. E kérdésre még visszatérek. Az osztják számnevek -hoz, -hez, -höz ragos szerkezetét viszont az Hagège-féle tipológia alapján sem lehet a magyarétól teljesen idegen szerkezetnek mondani. Igaz, ha Hagège nem is, Reichenkorn (158) a statikus helyhatározós szerkezeteket különválasztja a dinamikusoktól (locativus vagy accusativus), de ismét általános nyelvtörténeti megfontolások alapján ezt a különbségtételt nem lehet lényegbevágónak mondani.

De szóljunk a magyarhoz ugyancsak a legközelebb álló vogul számneveiről, amelyet Kiss Lajos nem kapcsol be vizsgálatába. Hagège számba veszi ugyan, de csak a 21–29 közötti számneveket, s jogosan az irányuló szerkezetek típusába sorolja. Valóban, amint pl. Kálmán Béla manysi nyelvtanában olvashatjuk (1955. 19 és 1965. 41), 35 e nyelven *nalimän nūpal at*, szó szerint: negyven felé öt. Ám a 11–19 közötti számsor képzése eltér az afölöttitől, az egyes és a tíz között egy *xujp* partikula áll, és ami kiemelendő, a sorrend fordított, először jön az egyes, azután a tízes, pl. *akwxujpulu* 'tizenegy' (*akw* 'egy', *láv* 'tíz'). A *xujp* szócska ma már csak jelentés nélküli viszonyító elem (Mészáros Henrietta szíves közlése szerint), de felvethető a kérdés, miféle jelentése lehetett eredetileg. Nincs kizárva, hogy helyviszonyt jelentő határozószó vagy partikula (prepozíció) volt 'fölött, -on, -en, -ön' vagy 'fölé, -ra, -re' jelentésben. Ez persze egyelőre (vagy véglegesen) csak fikció, mindazonáltal annyit megállapíthatunk, hogy a vogulban nem egységes az egyesek tízesek utáni kifejezés módja.

E problémához érve kanyarodjunk vissza az általános nyelvtörténeti megfontolásokhoz. Greenberg és Hagège áttekintésében erre vonatkozólag nem találunk adatokat, de az általános nyelvészet klasszikusai közül Wundt (1904. 24—31) rámutatott arra, hogy a természeti népeknek következetesen felépített számrendszere nincs, hiszen csak korlátozott mértékben van szükségük a számok fogalmára. Az indogermán, finnugor és más nyelvek szintén fokozatosan építették föl számneveik rendszerét. Bizonyos, hogy kezdetben csak néhány szám, 1, 2 és 'sok' megnevezéséből indultak ki, a többi, ennél magasabb értékű számnévre körülírást keresnek, sőt más népektől kölcsönöznek kifejezést, amíg a teljes rendszert ki nem építik. A Dél-Afrikában élő koihszan (busman) népek még az első fokon rekedtek meg, sőt a zulu és zosza (kaffer) nyelv bonyolult, körülírásos számnevei nagy akadályt gördítenek e két nyelv korszerű funkcióinak betöltésében, holott több mint egy évszázaddal ezelőtt alakult ki az írásbeliség e nyelveken, és azóta e két nép nem lebecsülendő szépirodalommal dicsekedhetik (J. A. Louw 1983. 385, 387—388). A körülírások leggyakoribb fajtája közé tartozik az, hogy az 1, 2, 3 stb. után azt mondják: és még (tegyük hozzá) 1, 2, 3 . . . X (számot), vagy: 1, 2, 3 és azon felül (rajta) van még 1, 2, 3 . . . X (szám). A társadalmi fejlődés során, amikor a számolás mindennapivá vált, a gyorsbeszédben a kiegészítő szócskák, affixumok, pre- vagy posztpozíciók lassan elmaradtak, és létrejött a mai egyszerűbb számrendszer, de számos nyelvben még felismerhető vagy nyelvtanilag elemezhető a hajdani képzésmód. Különösen vonatkozik ez a leggyakoribb számnevekre, 1—10 közt, de 11—20 sőt 30 közt szintén gyakran számolunk. A mamvu nyelvben előbb látott kettősség szemlélteti a különféle próbálkozásokat, amelyeknek még nem sikerült végleges rendszert kialakítani. Bizony még régi irodalmi nyelvekben is előfordulnak visszacsapások, bonyolultabb kifejezési formák felbukkanása logikusabb előzmények kizorításával, amire jó példa a francia (de nem a belgiumi vallon) 70, 80, 90: *soixante-dix, quatre-vingts, quatre-vingt-dix* vagyis 60 + 70, 4 (x) 20, 4 (x) 20 + 10. Az ógörög prepozíciókkal kifejezett számnevek lehetnek megőrzött régiségek és idegen hatásra keletkezett új képződmények.

Reichenkorn Leskienre hivatkozván (154) kiemeli, hogy az ógyházi szláv *jedint na desete* 'tizenegy' folytatásképp a korai szerb-horvát emlékekben *jedan-na-desete* mellett *jedan-na-deset* is előfordul, s ez accusativusnak felel meg az eredeti locativusszal szemben (Leskien 1914. 391), tehát 'egy a tízre' jelentése volt az 'egy a tízen' szerkezettel szemben. Ez a kettősség maradványa lehet a korábbi kifejezési sokféleségnek (amelyet az ógyházi szláv emlékek nem tükröznek vissza), de szerintem a későbbi gyökeresebb hangtani egyszerűsítéssel is magyarázható, s a formai accusativus a későbbi (15. századtól kezdve) *jedan-na-deste, jedanaajste, jedanaajst* láncba illik bele.

A magyar 21—29 közti számnevek felfoghatók megőrzött régiségnek, amely valaha minden tízes utáni egyesre kiterjedt, de analógiás úton is keletkezhetett a 11—19 közti számnevek mintájára, jóval azután, hogy a korábbi többféle szerkezetre épült kifejezésmód jelöletlenné egyszerűsbödött a 21—29 fölötti számnevek közt. Az persze bizonyosra vehető, hogy a finnugor népek még együttélésük folyamán százasokig (s azon felül) tudtak számlálni, hiszen a *száz* közös (indoeurópai eredetű) elem. Horger Antalnak (1946. 59) az a feltevése, hogy a *tizenegy* stb. az eredeti *tízen felül egy* stb. kifejezésmódból rövidült le, szintén nem zárható ki az általános gondolatmenetből. Mindennek az a tény sem mond ellent, hogy a *tíz* (és az *ezer*) iráni jövevény. Korábban is

létezhetett kifejezés a tízre, pl. valamilyen nehézkes összetétel (mondjuk 7+3), amelyet a rövidebb *tíz* kiszorított.

Reichenkorn még egy érveléssel hozakodik elő a szláv hatás mellett (162), hogy egy esetleges ellenvetést kiküszöböljön.

Nyelvünkben a szóban forgó számnevek tízesei megelőzik az egyeseket, a szláv és a balkáni nyelvekben a szórend éppen fordított, először következnek az egyesek és csak utána a tízések, köztük pedig a helyviszonyt kifejező prepozíció áll. Reichenkorn úgy véli, hogy a magyarban a tízések és egyesek sorrendje nem lehetett más, mert a nyelv szórendje így követeli meg, ez ugyanis a „dativusos” és „genitivusos” szerkezetek szokásos szórendje, eszerint kell, hogy a számnevek is kialakuljon.

Reichenkorn érvelése azonban nem fogadható el. A magyar szórend nemcsak ma sokkal kötetlenebb, hanem a 15. század előtt sem volt annyira kötött, amikor a szláv hatás még érvényesülhetett a számnevekre, ti. amikor a szláv szerkezet még elemezhető volt az anyanyelvi beszélők számára. A vizsgált számnevek struktúrája különben nem azonosítható a részeshatározós és birtokosjelzős kapcsolatokéval, hanem a jelöletlen helyhatározós kapcsolatok sorrendje az irányadó. Igaz, hogy ebben a vonatkozásban Reichenkorn érvelésének cáfolata nehezebb, mert a jelöletlen határozós szerkezet viszonylag újabb fejlemény a magyarban, korábban a *való* igeneves kapcsolatok voltak általános használatban. Mégis találunk elvétve példát a régiségben a fordított szórendre. Erre utalt Hámori Antónia (1954) kiemelve, hogy különösen címekben fordul elő, pl. Bornemissza Péter Elektra-fordításában (1558): *Tragedia magyar nyelven*. A Szabács viadalában (idézi Imre Samu 1958. 18 és 235) találjuk ezt a mai helyesírással átírt sort: *Fejérvárnál az Dunán valókot*. A Bécsi Kódexben (Bogner Mihály 1912. 17) hasonló szerkezetű mondat akad: *Ur kedeg erezte nagzelet a tengerbe*. A magam ad hoc gyűjtéséből két példát idézek. A Guary Kódexben találjuk ezt a mondatot (Nyelvelméltár XV. 1908. 135): *Azert meltan peldaztatec az zent alazatosság az holdon . . .* A Nádor Kódex (Nyelvelméltár XV. 1908. 184–185) egyik kitétele így szól: *De éjzör megvaigon terómtven . . . nem zikseg eleztesre . . .* Semmi kétség nem fér tehát hozzá, hogy a szláv mintával teljesen azonos *egy(az)tízen, kettő(az)tizen* stb. számnevek kialakulhattak volna és megmaradhattak volna.

A magyar 11–19 és 21–29 közti számnevek szerkezete — ezt hangsúlyoznom kell a probléma elmélyedtebb vizsgálata szempontjából — gyökeresen különbözik a szlávétól. Az egyesek és a tízések sorrendje épp a fordítottja egymásnak, a magyar helyviszonyranggal fejeződik ki, a szláv prepozíciós locatívuossal — ez persze a kétféle nyelvrendszer alapvető különbségéből fakad —, és a magyar szerkezet terjedelme nagyobb a szlávénál (ez analógiás úton is keletkezhetett). A szláv számnevek 11–19 közt ma elemezhetetlenek, a magyar elemezhető, de a korai középkorban, a honfoglalástól a 15. századig még a szláv számnevek is elemezhetőek voltak, ez tehát a tükörszóelmélet elfogadása elé nem állít akadályt.

Az imént utaltam arra, hogy idegen elemek beépítése a számrendszerbe gyakori eset a világ minden táján. Miért emelem ki akkor a kétféle szerkezet különbségét? Éppen ez a dolog lényeges. Egyes számneveket, esetleg a teljes számsort nem nehéz átvenni, ehhez nem kell az idegen nyelv alapos ismerete. Nemcsak a *száz* idegen számnév a magyarban, hanem az *ezer* (és a *tíz*) is jövevényező, és persze a *millió* és *milliárd* is. A japán saját számnévi rendszere 1-től 10-re sorvadt, de helyett is gyakrabban használja a kínai eredetű számsort.

A háború óta harmadiknak az angol számnevek 1—10 közt vannak terjedőben. De a számtalan ismert példában, a japánon kívül is, vagy egyes számnevekről, vagy pedig a teljes számsorról van szó, nem pedig morfológiai-szintaktikai struktúrák átvételéről. Ám ez sincs kizárva olyankor, amikor a két vagy több érintett nyelvet az átvevő nép, nem egyes rétegei, hanem az egész lakosság, igen jól ismeri, vagyis többnyelvűség esetében. Ha a román 11—19 közti számnevek kialakulásának vizsgálatában szintén felmerülhet a kérdés, nem keletkeztek-e spontán úton, valószínűbbnek látszik az a magyarázat, hogy a környező szláv, albán, esetleg trák-illír számnevek hatására történt, hiszen ismerjük a latin előzményt, amelynek alapján *unzece, doizece* stb. volna várható, nem pedig *unsprezece, doisprezece* stb. Csakhogy a balkáni nyelvek egyébként még mindig rejtélyesen rokon vonásainak ismeretében a román tükörszerkezet magyarázata megnyugtatónak látszik. A balkáni népek nagyobb arányú kétnyelvűségét mindenestre feltételeznünk kell; nem így a szláv magyar kapcsolatokra nézve.

Nem tagadható, hogy a körülöttünk élő szláv népek igen erősen hatottak a magyarság művelődésére, s ez a kölcsönzavak nagy számában is megmutatkozik. Kiss Lajos az eddig elhanyagolt tükörszerkezetek és tükörjelentések kimunkálásában szerzett érdemeket. Mindazonáltal a szláv elemek átvétele a honfoglalás utáni századokban a szomszédságban végbemenő lazább—szorosabb érintkezés eredménye, a felek nyelvismerete aligha múlta felül a legszükségesebb fogalmak töredékes nyelvtani viszonyításba ágyazott használatát. Ez vonatkozik a feltehetően nem jelentéltelen számú vegyes házasságok nyelvhasználatára is (vö. Kiss Lajos 1973. 6—7). Tökéletesebb kétnyelvűség esetében a szláv nyelvek struktúrája, viszonyító eszközei nagyobb nyomot hagytak volna a magyar nyelvtanban.

Az érvek és ellenérvek tanulsága helyett többet érne a kérdés eldöntése szempontjából, ha ismernők, milyen számneveket használtak az ómagyar korszakban. Sajnos nyelvemlékeink csak a 15. század után szolgáltatják az adatokat, mégpedig a ma is használt alakban. Akkor pedig már a szláv hatás tekintetében legfontosabb szerb-horvát és szlovák számnevek 11 és 19 közt a mai rövidebb, elemezhetetlen formában voltak használatosak. A történeti módszer egyik jól bevált követelménye szerint azonban valamely nyelvi jelenség kialakulására tanácsosabb belső törvényszerűséget keresni, ha idegen hatás nem bizonyítható, illetve ha az előbbi szabályszerűség magyarázata ellen nem szól más ok. Kérdéses számneveink kialakulásának vizsgálatában pedig éppen ez az elv alkalmazható.

FODOR ISTVÁN

Irodalom

- BOGNER MIHÁLY (1912), A Bécsi, Münchener és Apocryphus mondattana. Zombolya.
 CRAZZOLARA, J. P. (1955), A study of the Acoli language. London—New York—Toronto.
 GREENBERG, J. H. (1978), Generalizations about numeral systems. In: Universals of Human Language. J. H. Greenberg (szerk.) 3. kötet. Word Structure. Stanford.
 HÁMORI ANTÓNIA (1954), A jelzői értékű hátravetett határozó használatának kérdéséhez. MNy. 50: 419—431.
 HAGÈGE, C. (1982), La structure des langues. Paris.
 HORGER ANTAL (1946), Kesztyű. MNy. 42: 59.
 IMRE SAMU (1958), A Szabács Viadala. Budapest.
 KÁLMÁN BÉLA (1955), Manysi nyelvkönyv. Budapest.
 KÁLMÁN, BÉLA (1965), Vogul Chrestomathy. The Hague.

- KISS LAJOS (1973), Ungarisch-slawische Wechselbeziehungen in der Sprache. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Linguistica*. IV, 3–12.
- KISS LAJOS (1976), Szláv tükörszók és tükörjelentések a magyarban. *Nyelvtudományi Értekezések* 92. Budapest.
- KOHNEN, FR. B. (1933), *Shilluk grammar*. Verona.
- LESKIEN, A. (1914), *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*. Heidelberg.
- LOUW, J. A. (1983), The development of Xhosa and Zulu as languages. In: *Language Reform: History and Future*. Fodor István—Claude Hagège (szerk.) Hamburg. 371–392. 2. kötet.
- MEILLET, A.—COHEN, M. (1952), *Les langues du monde*. Paris.
- Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. 1908. XV. kötet. Budapest.
- REICHENKRON, G. (1958), Der lokativische Zähltypus für die Reihe 11 bis 19: „eins auf zehn”. *Südost-Forschungen* 17: 152–174.
- SANDBELD (-JENSEN), KR. (1930), *Linguistique balkanique*. Paris.
- SCHALLER, H. W. (1975), *Die Balkansprachen. Eine Einführung in die Balkanphilologie*. Heidelberg.
- SIMONYI, SIEGMUND (ZSIGMOND) (1907), *Die ungarische Sprache. Geschichte und Charakteristik*. Strassburg.
- VEČERKA, R. (1970), K vývoji číslovek v balkánských jazicích. In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca. Opera Universitatis Purkynianae Brnensis. Facultas Philosophica* No. 173. Brno.
- VORBICHLER, A. (1971), *Die Sprache der Mamvu*. Hamburg.
- WUNDT, W. (1904), *Völkerpsychologie*. I. kötet, 2. rész. Leipzig.

Tizenegy—tizenkilenc and huszonegy—huszonkilenc: Slavic Calques in Hungarian?

by ISTVÁN FODOR

According to G. Reichenkron (1958), R. Večerka (1970) and other scholars who followed up suggestions by S. Simonyi (1907) and K. Sandfeld (1930), the Hungarian numerals *tizenegy* through *tizenkilenc* and *huszonegy* through *huszonkilenc* were coined as calques based on Old Church Slavic *jedínz na desěte, dva na desěte* etc. In fact Slavic has no numerals formed like Hungarian *huszonegy—huszonkilenc* (its numerals being composed of 20 + 1, 20 + 2 etc.), hence Hungarian numerals are supposed to have been created by analogy. Dialectal forms from Rumanian and Ancient Greek also show a similarity to the Hungarian forms.

The author shows that the forms in question are found in Indo-European languages (Baltic, Celtic, Armenian, and languages of the Balkans) as well as in African, American and Oceanic languages; consequently the Hungarian numerals may also have been created by inherent means. In addition to structural similarities between the Hungarian and Slavic numerals, there are structural differences to be considered. Reichenkron either does not consider these differences or explains them in a different way from the author's. For instance, the Hungarian sequence 10 + 1 vs. the Slavic 1 + 10 is an important difference. Contrary to Reichenkron (1958: 162), the Hungarian sequence reflecting the Slavic one could also have developed in the Old Hungarian period if it had really been formed under Slavic influence.